

3.3.

EL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE LA ILLETA DEL CAMPELLO (ALACANT): UN RECURS DIDÀCTIC PER A LES CIÈNCIES NATURALS I L'HISTÒRIA

Carles SALINAS i SALINAS
IB Sant Joan (Alacant)

Resum: El Campello és un petit municipi de l'àrea metropolitana d'Alacant on hi ha una illa que va ser un moll natural i solar d'antigues poblacions lligades a la mar (de l'edat del Bronze, ibèriques i romanes). Un grup d'alumnes de 1r. de BUP encetaren l'estudi de la zona en la doble vessant de jaciment arqueològic i medi físic. Organitzarem el procés d'ensenyament i aprenentatge seleccionant els objectius des del plantejament que les ciències naturals i el coneixement històric són formes epistemològiques heterogènies, però que convergeixen en un mateix eix actitudinal: la valoració, el respecte i l'estima pel patrimoni natural i cultural.

Resumen: El Campello es un pequeño municipio del área metropolitana de Alicante donde hay una pequeña isla que fue un puerto natural y solar de antiguas poblaciones ligadas al mar (de la Edad del Bronce, ibéricas y romanas). Un grupo de alumnos de 1ero. de B.U.P. iniciaron el estudio de la zona en la doble vertiente de yacimiento arqueológico y medio físico. Organizamos el proceso de enseñanza-aprendizaje seleccionando los objetivos desde el planteamiento que las ciencias naturales y el conocimiento histórico son formas epistemológicamente heterogéneas, pero que convergen en un mismo eje actitudinal: la valoración, el respeto y la estima por el patrimonio natural y cultural.

Abstract: El Campello is a little town located in the metropolitan area of Alicante. Nearby, there is a little island that was a former natural harbour and emplacement of past populations related to the sea (Bronze Age, Iberian, and Roman). A group of secondary school pupils initiated an area study considering both the archaeological aspects and the natural environmental ones. We organize the teaching and learning process by selecting the aims regarding the convergence of the natural sciences and the historical approaches in their ethical aspects: valuation, respect and esteem towards natural and cultural heritage..

El Campello (14000 habitants al 1995) és un municipi litoral distant 15 km. d'Alacant i 6 km. de l'Institut de Batxillerat de Sant Joan. Des dels seixanta ha anat transformant-se d'un poble agrícola i mariner fins a convertir-se en una petita ciutat residencial i turística, integrada en un espai funcional que és l'àrea

metropolitana d'Alacant¹. Al costat del port es troba una reduïda illa (foto 1) unida artificialment al continent des de que al 1944 va omplir-se el freu per què fos un moll natural, l'únic refugi dels pescadors abans de la construcció del port actual; tradicionalment s'anomena *La Illeta* o *La Illeta dels Banyets*, un solar d'antigues poblacions lligades a la mar com a font de recursos i comerç. Des de 1974 fins a 1982, el Dr. Enric Llobregat, director del Museu Arqueològic de la Diputació d'Alacant, va fer excavacions sistemàtiques, fruit de les quals són un important conjunt de troballes i construccions romanes i ibèriques i, davall d'aquests, nivells del Bronze.

La zona poseeix altres trets interessants² però em cenyiré a descriure la meua experiència i reflexió sobre *La Illeta* com a recurs didàctic. L'origen del programa va sorgir quan un grup d'estudiants de 1r. de BUP de l'IB. de Sant Joan d'Alacant, dirigits per la professora de ciències naturals, encetaren l'estudi medio ambiental del sector litoral on és. Cercaven l'aigua i els organismes marins, l'erosió litoral, l'estructura geològica i el sòl, la coberta vegetal..., en fi, tots aquells elements naturals que interactuaren en un espai que històricament i, sobretot, recentment es va modificar força per l'acció humana. Així doncs, calia plantejar-se una triple perspectiva: naturalista, ecogeogràfica i històrica per a comprendre els plans complementaris de l'espai real. Dit d'una forma, es tractava de reelaborar les visions de la investigació científica sobre el lloc integrant-les en un objectiu didàctic. Era el professor d'història i em pertocava fer-hi comprendre l'antiga ocupació de l'indret a través de les troballes que l'evidenciaven.

Organitzàrem el procés d'ensenyament i aprenentatge seleccionant els objectius des del plantejament que l'estudi de *La Illeta* -en la doble vessant de jaciment arqueològic i medi físic- permet una coordinació d'estratègies entre dues àrees de configuració epistemològica heterogènies, però que convergeixen en un mateix eix actitudinal: la valoració, el respecte i l'estima pel patrimoni natural i cultural.

En aquest cas, un enclavament reduït i proper es va constituir en l'instrument disponible i òptim per a utilitzar-lo com a recurs didàctic per a un tractament transversal comú a ambdues assignatures. Cadascuna va aportar les formes específiques d'interpretació que unides facilitaren una lectura correcta dels espais natural i històric i afavoriren una actitud estimativa cap al medi. Per tant, optàrem per seleccionar els continguts segons les exigències de cada matèria. Renunciàrem a un tractament superficial de saber llistes de

1 El poblament ibèric i romà a l'àrea va ser dens. Recentment jaciments interessants i ben consolidats han oferit bones possibilitats educatives a través de publicacions que els aprofiten com a recurs didàctics:

Llobregat, E.; Olcina, M.; Pérez, R. (1995): Ciutat Ibero-Romana Lucentum. Els treballs de consolidació 1994-1995. Diputació d'Alacant. Alacant.

Rosser Limiñana, Pablo (1991): El misterio de la villa romana del Parque de las Naciones. Caja de Ahorros Provincial de Alicante y Valencia. Alicante.

2 Va ser objecte d'estudi i difusió entre escolars d'EGB per l'Institut d'Ecologia Litoral (el Campello); vegeu Aranda; Guillén (1992): Paseando por La Illeta. Cuadernillo de campo. Institut d'Ecologia Litoral. El Campello.

Tot just davant La Illeta hi ha una monumental torre de guaita de 1557, construïda per tal de prevenir els atacs de la pirateria berberesca.

coses i dades en nom d'una interdisciplinarietat genèrica. No volíem que l'alumnat conegués punt per punt què hi havia a l'indret, ni aïllar-lo de relacions espacials més àmplies, desitjàvem que els aprenentatges propis de cada disciplina es desenvoluparen a *La Illeta* en posar en acció unes estratègies didàctiques³.

No pretenia fer dels alumnes petits arqueòlegs; mai havien d'excavar o recercar, sinó plantejar-se l'estudi de les deixalles a través del resultat obtingut pels prehistoriadors. L'observació directa hauria de condicionar-se a una preparació prèvia a l'aula, per a apropar-los al jaciment amb prou informació. Es tractava de reelaborar la lògica investigadora que guia la tasca de l'arqueòleg: l'estat de la qüestió, les hipòtesis de partida, l'acumulació d'evidències, l'estudi específic de les restes materials, la redefinició de les hipòtesis i els nous interrogants. A aquesta fase la clau és la comprensió d'aquests passos lògics.

En una posterior visita al camp, els estudiants haurien de reconèixer els elements més evidents segons un guió prèviament elaborat a la fase anterior a l'aula. El jaciment és reduït i es troba protegit per una malla metàl·lica per a evitar l'impacte de grups nombrosos o l'entrada sense cura, però, en qualsevol cas, permet l'observació de les construccions més netes i originals: els temples ibèrics A i B, el carrer central del poblat ibèric i l'aljub i muralles del Bronze.

A tal fi vaig seleccionar els procediments específics següents:

1. Detectar elements de continuïtat profunda en l'ocupació de l'espai.
2. Ordenar en una successió cronològica correcta repertoris d'objectes i restes de materials.
3. Interpretar mapes històrics i plànols arqueològics.
4. Correlacionar mapes físics amb mapes històrics.
5. Identificar les variables (causalitat múltiple) que poguessen explicar el fet històric.
6. Comprendre empàticament de les activitats humanes del passat mitjançant les seves deixalles.

Dels procediments esmentats en destaquen dos com a eixos vertebradors aplicables a l'educació ambiental:

I. El tractament de la informació:

a) Realització d'inferències a partir de les fonts primàries, especialment les arqueològiques.

b) Anàlisi, interpretació i síntesi de fonts secundàries: textos escrits, gràfics i mapes.

II. La valoració i conservació del patrimoni:

³ Sobre els fonaments curriculars d'una concepció disciplinada de l'ensenyament de l'història vegeu: Maestro, P.; Souto, X.M. (1990): *Diseño curricular de Geografía e Historia*. Educación Secundaria Obligatoria. Generalitat Valenciana. València.

Maestro, P. (1993): "Epistemología histórica y enseñanza", en *Ayer*. Revista de historia contemporánea: 135-181. Madrid.

a) Valoració dels vestigis del passat com a expressió de cultures anteriors molt allunyades però que utilitzaren el nostre entorn.

b) Valoració de la necessitat de conservar per a l'estudi el llegat arquitectònic, arqueològic i històric.

El programa d'ensenyament i aprenentatge va ésser estructurat en tres fases.

Fase 1, a l'aula.

El punt de partida era una enquesta inicial al voltant dels Íbers, amb el doble propòsit de motivar i fer aflorar els coneixements previs que l'alumnat tingués per a reconduir-los fins a un guió de treball que els permetés anar relacionant la informació seleccionada. Per tant, el procés seguit fou el següent: enquesta inicial, plantejament d'hipòtesis i nuclis temàtics a treballar, processament de la informació escrita (dades arqueològiques primàries, fonts secundàries, imatges en paper i diapositiva, plànols i mapes en paper i transparència), síntesi prèvia i elaboració d'una guia d'observació de camp.

Fase 2, al jaciment.

Es recomanable, com a mínim, una eixida de camp. Recollida de dades amb la guia d'observació. Transferència i comprovació dels coneixements previs.

Lectura sistemàtica, *in visu*, del jaciment. Observació sistemàtica de l'espai circumdant.

Fase 3, a l'aula.

Síntesi d'elements adquirits i noves propostes de treball. Informe final, individual de l'alumne.

Els estudiants van treballar en grups de tres o quatre per a facilitar la cooperació i la comunicació en petit i gran grup. Individualment enregistraven a un quadern de classe les activitats del procés. Vaig proporcionar a l'alumnat una guia per a la Fase 1, la qual contenia una seqüència de qüestions i pautes procedimentals per aplicar als documents escrits, icònics i cartogràfics seleccionats. El meu paper com a professor va ser de facilitador a l'hora de confeccionar la guia d'observació, tenint en compte els coneixements previs que els alumnes van sintetitzar a la fase anterior. Amb l'ajuda de la guia, és al treball de camp on es produeix una relectura activa que conclou a la Fase 3, a la qual l'estudiant redacta individualment el seu informe-síntesi.

Els ítems de l'enquesta inicial (quadre 1) pretenia explicitar el tipus de coneixements sobre els Íbers que tenien els alumnes, generalment molt escassos i fragmentaris, però interessava detectar l'empremta a la tradició escolar de les teories invasionistes i la capacitat de recreació empàtica d'una cultura molt allunyada en el temps, però que ens havia deixat restes materials en un espai que ara usem d'una altra forma.

quadre 1

Què saps sobre els Ibers?
On vivien?. Fa molt de temps?. Quan?
Arribaren d'algun lloc?
Què feien?. Tenim deixalles i runes de la seua forma de viure?.
Has estat a *La Illeta* del Campello?. Hi ha ací algun jaciment arqueològic?.
Podries interpretar-lo?.

Més de la meitat dels estudiants va respondre que els ibers eren un poble procedent del nord d'Àfrica "que va conquerir el Llevant espanyol". Una altra part, quasi un terç, deia que ja estaven abans de l'invasió romana; la resta no sabia res. Assenyalaven que ho havien escoltat als seus germans i professors d'EGB, la qual cosa ens recorda la llarga persistència escolar de velles teories superades però molt difoses pels manuals i llibres de divulgació⁴.

La cronologia que assignaven als ibers reflectia una gran dificultat per a conceptualitzar un temps llarg; així, alguns els situaven al 3000 a.n.e. Similar dificultat oferia la reconstrucció empàtica del mode de vida; tenien una imatge grisa. La majoria va dir que practicaven l'agricultura i la ramaderia; només un parell de grups sabien que els ibers feien ceràmica i objectes de ferro. Bona part de la classe coneixia *La Illeta*, però no tenien cap notícia del jaciment.

En conseqüència, vaig triar de la informació dels arqueòlegs i historiadors tota aquella que facilités l'assoliment dels objectius didàctics abans esmentats. Per als alumnes suposava tenir a l'abast documentació primària de fet, ja que directament no podien excavar ni llegir el jaciment sense una preparació prèvia a l'aula (*fase 1*). Aquesta documentació hauria de donar una visió general del món ibèric, la necessària per a comprendre el jaciment concret i possibilitar la pràctica d'alguns procediments del coneixement històric. Per altra banda, la selecció de dades i d'informació factual havia de servir per a la lectura al camp i potenciar l'empatia. Sense aquesta és difícil transmetre estima pel patrimoni arqueològic.

Les primeres activitats s'adreçaren a fixar la localització i situació del jaciment amb mapes topogràfics de l'àrea 1:25000 i 1:1000 i fotografies obliqües. Al llarg del treball valoraren els usos de l'entorn i van construir una maqueta de *La Illeta* (foto 2).

Per tal de familiaritzar-los amb els aspectes més rellevants de la cultura material del Bronze i de l'ibèric, visualitzaren una sèrie de diapositives sobre les quals haurien de traure dades en fitxes: tipus d'objecte, descripció d'imatges, forma i grandària, material, tècnica de treball, decoració, possible utilitat i significat. L'objectiu era mostrar una societat més complexa que la que ells pensaven.

⁴ Vegeu Bardavio Novi, A. (1995): "Neolític per al públic", en *L'Avenc* 190: 52-55
Sanmartí, J. (1994): "La cultura ibèrica", en *L'Avenc* 182: 32-53.

Un aspecte que considerava necessari abordar era mostrar la continuïtat de bona part del poblament entre el Bronze i el món Ibèric, naturalment sense aprofundir en problemes propis del debat entre especialistes. Una aproximació podria fer-se mitjançant la recreació empàtica. Observaren una làmina que recreava el jaciment de l'Alcúdia d'Elx, a l'etapa del bronze, i un'altra del mateix lloc com a ciutat ibèrica. Cal tenir en compte que tan l'Alcúdia com *La Illeta* mostren elements característics del Bronze Argàric i Valencià; al primer cas està prou documentada la continuïtat. Els alumnes feien una descripció de les activitats, canvis i permanències d'una etapa cap a l'altra.

A partir d'ara calia subministrar-los tot un seguit de textos informatius, de bona divulgació feta per especialistes, i alguns més complexos, per tal que destacaren les dades més significatives segons el guió següent:

Quadre 2

Relacions de la península Ibèrica amb el món mediterrani
Els Ibers: una societat jerarquitzada
Els poblats ibèrics
El món religiós
Les activitats econòmiques
La metal·lúrgia i la ceràmica
L'escriptura i la numismàtica ibèriques

Unes altres informacions complementàries tractaven sobre el mètode d'excavació i registre i els principals jaciments ibèrics al País Valencià.

En aquest punt els alumnes ja podien relacionar la informació global amb l'específica sobre *La Illeta*⁴, classificant-la segons el quadre 3. Un extracte i els plànols sobre el jaciment els guiarà al camp.

4 La bibliografia primària és la proporcionada pel director de les excavacions; seleccionem les següents:

Llobregat i Conesa, E. (1983): "El templo ibérico de la Illeta dels

Banyets", en Blazquez, JM.: Religiones prerromanas. Cristiandad. Madrid.

--- (1985): "Dos temples ibèrics a l'interior del poblet de la Illeta dels Banyets", en Fonaments 5: 203-222.

--- (1985): "El conjunto de templos ibéricos de la Illeta dels Banyets (El Campello)", en Studia Historica in Honorem Vicente Martínez Morellá. Diputación Provincial. Alicante.

--- (1986): "El temple ibèric de La Illeta dels Banyets. El Campello,

Alacant", en Materials del Congrés d'Estudis del Camp d'Alacant. Diputació Provincial. Alacant.

--- (1986): "Illeta dels Banyets", en *Arqueología en Alicante, 1976-1986*. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert. Alicante.

--- (1991): "Un altar de perfumes de tipo oriental en el yacimiento ibérico de la Illeta dels Banyets (El Campello, Alicante)", en *Ilucant. Un cuarto de siglo de investigación arqueológica en tierras de Alicante*. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert. Alicante.

A l'hora d'anar al jaciment els alumnes havien d'haver preparat els elements per a la comprovació. Portaven fitxes fetes per ells mateixos on registraven croquis sobre el conjunt general i els elements més destacats. També portaven plànols del Conjunt i del Temple A.

Quant a la documentació fotogràfica, disposàvem de diapositives preses directament de *La Illeta* (foto 3) i de les peces trobades⁵ que s'exposen al Museu de la Diputació d'Alacant, on són individualitzades amb rètols i una bona visió. Els estris poden estudiar-se a la fase 3. En aquesta, convé fer alguna activitat que els implique a decidir mesures de protecció-conservació del paratge i del patrimoni arqueològic. A tal efecte disposarem d'un dossier de premsa sobre els robatoris o destrucció per violència i abandó, i una curta tria de la legislació al respecte. El debat en petit i gran grup i les propostes personals d'intervenció poden servir-nos d'instrument d'avaluació sobre el grau d'assumpció de valors.

L'experiència fou molt satisfactòria quant a l'assoliment dels objectius proposats. Reelaborarem una documentació quasi de primera mà, en comprovarem la utilitat, ens apropiarem als resultats directes del treball de l'arqueòleg, estudiarem segons un ordre metodològic, valorarem amb una altra mirada aquell *muntó de velles pedres*. I, per últim i no per això menys important, el treball en conjunt i en paral·lel des de dues assignatures d'un grup de joves sobre un espai va enriquerir-nos acadèmicament i com a persones.

Quadre 3

Troballes del Bronze a la Illeta: edificis, muralles, aljubs. Ceràmiques i objectes metàl·lics, d'os i de pedra.

Altres deixalles

Topografia i plànol del jaciment ibèric de la Illeta

Estructura de les cases. Materials i disposició

Els Temples A i B. Descripció; possibles interpretacions

El magatzem.

Troballes ibèriques: ceràmica, hams, espart carbonitzat, armes, fusaioles i altres deixalles.

Interpretació del conjunt del jaciment

⁵ Per exemple, del bronze, un aixovar funerari, punyals, alabardes, ceràmica carenada, botons i un braçalet d'arquer. Del nivell ibèric, hams, teixit carbonitzat, falç, peses, fíbules, aixades, ceràmica i l'altar de perfums del Temple B.

Fig. 1.- La Illeta. El Campello

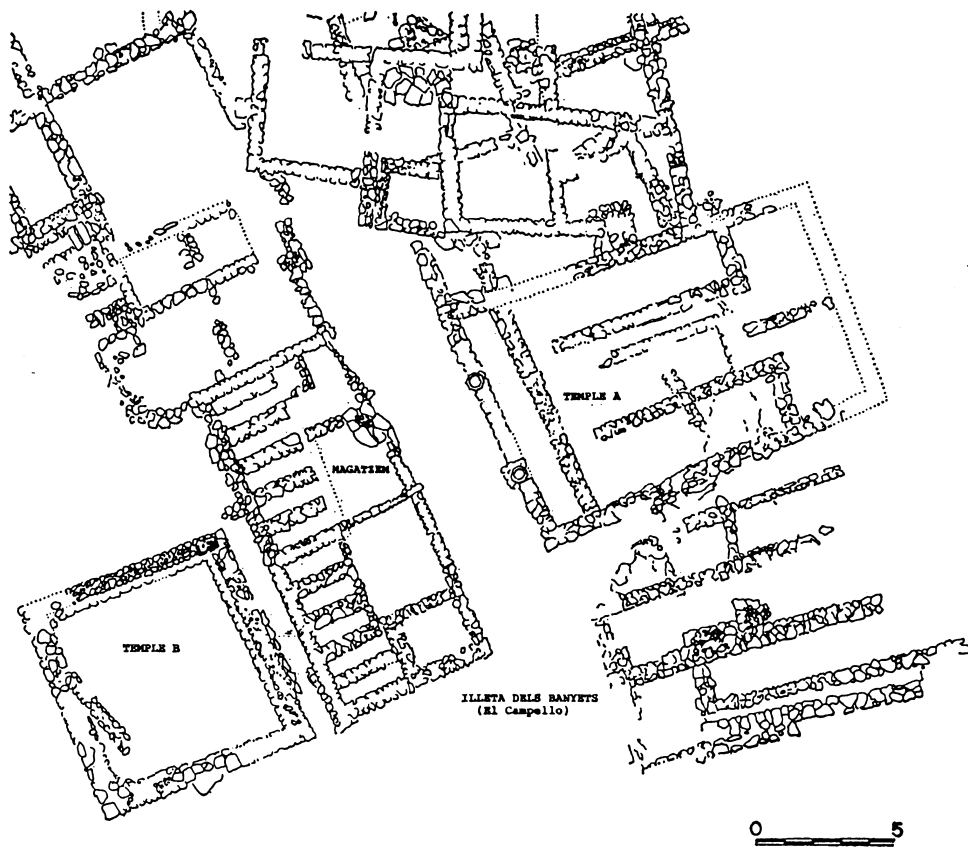

Fig. 2.- Planta del sector excavat de la Illeta dels Banyets. El Campello

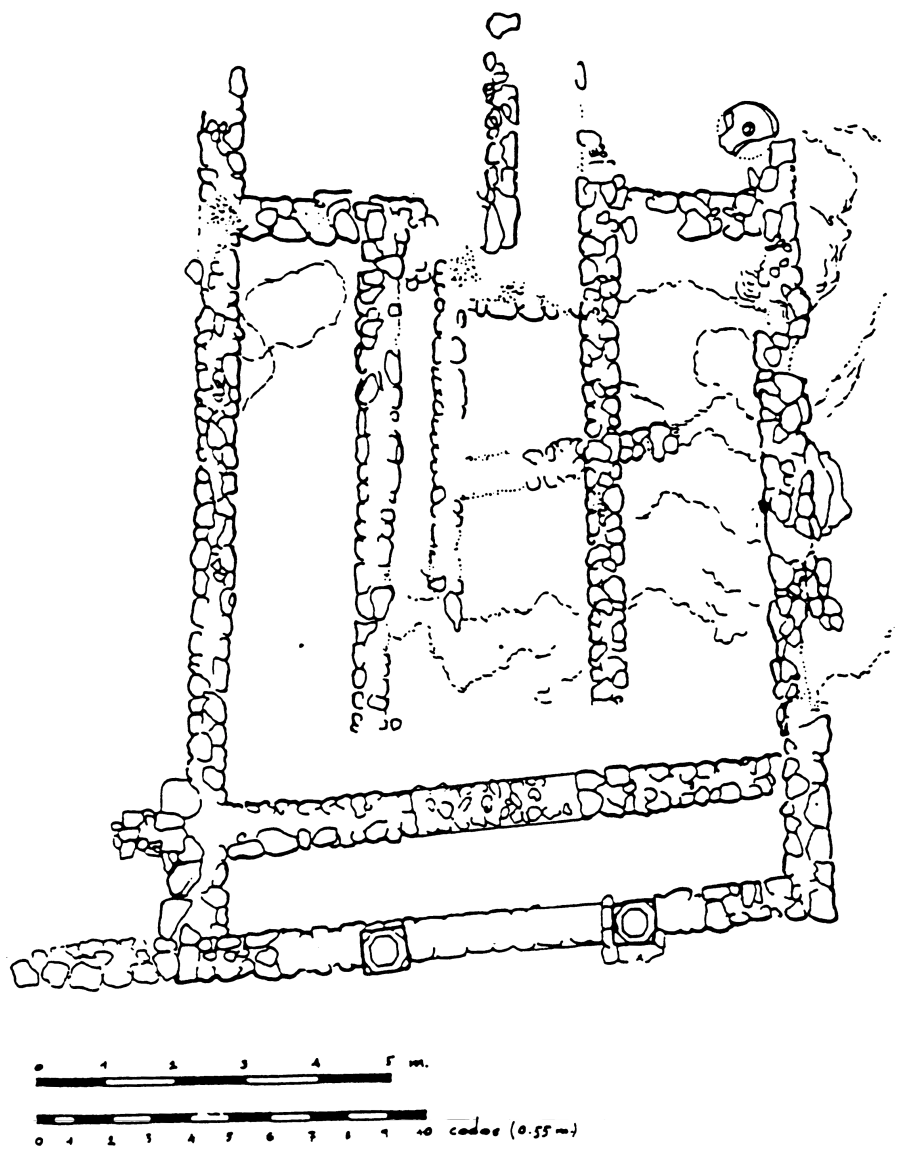

Fig. 3.- Planta del Temple A. Segons E. Llobregat. La Illeta del Campello

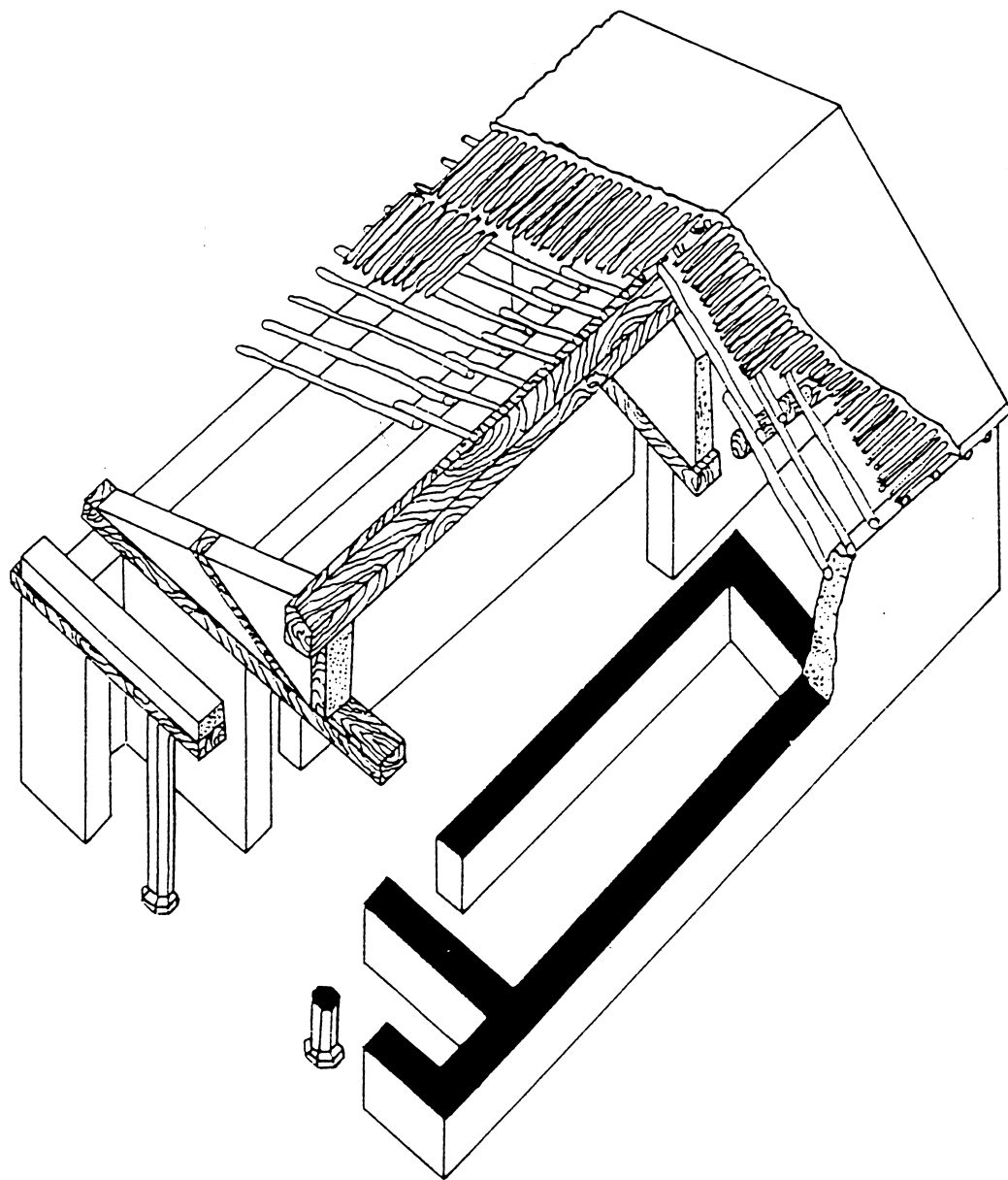

Fig. 4.- Temple A. Reconstrucció ideal segons E. Llobregat. La Illeta del Campello.